

Plakalmanach van 1675, door Gaspar Bouttats, bovenaan zicht op de sluizen van Slyckens met Oostende op de achtergrond, midden de loop van de vaart Oostende-Brugge, onderaan zicht op de havenkom te Brugge.

Oude zichten op de eerste sluizen van Slijkens.

door

Richard Verbanck

Daniel Farasyn

VERANTWOORDING

Dit is een artikel dat samengesteld werd door twee verschillende personen, en beiden schreven naast elkaar zonder over het muurtje te kijken. De eerste deed het maar losjes, de tweede - dit is natuurlijk Daniël Farasyn - zorgde voor het deugdelijk materiaal met persoonlijke kritiek, aanvullingen en ongekenne feiten uit zijn rijk archief.

Omdat we het koren van het kaf willen gescheiden houden heb ik geopteerd voor volgende formule: Ik schrijf het mijne, maar daar waar het past of nodig blijkt schakel ik over op de tekst van D. Farasyn en wel in een ANDER LETTERTYPE. Op deze wijze vermijd ik dat maar iets verminkt wordt of verkeerd geïnterpreteerd. Het is hierbij onvermijdelijk dat we elkaar eens overlappen maar alles wordt dan des te begrijpelijker voor de belangstellenden.

Dat dit artikel niet uitsluitend door D.F. werd geschreven kan geen kwaad. Een goed brood bestaat uit kruim met gaatjes. Zonder gaatjes geen goed brood, zegt Maria.

En mijn verdienstedan? Deze bestaat erin dat ik mijn goede vriend Daniël aan het werk heb kunnen zetten. En dit, mijne heren, is niet gemakkelijk!

R.V.

§
§§§
§

OUDE ZICHTEN OP DE EERSTE SLUIZEN VAN SLYKENS

*Het was zichtbaar,
Ze keken er naar
Maar zagen niets .*

Strabismanath Tegare .

ooo

In vorige Jaarboeken heb ik de beschrijving gegeven van twee zeergekende gravures met achttiende-eeuwse zichten op de stad Oostende . De eerste , zeer korte impressies kan men lezen in onze uitgave 1973 en betreffen de gravure van DAUDET naar het schilderij van FRANS - BALTHAZAR SOLVYNS " Vue de la Ville et du Port d'Ostende". Een meer gedetailleerde doorlichting van het tweede werk, " Première Vue d'Ostende " , gegraveerd door LOUIS JOSEPH MASQUELIER , naar het schilderij van OLIVIER LE MAY , werd gepubliceerd in 1981 .

De escalatie gaat voort . Vandaag is het de beurt aan een derde zicht op de Oude Oostende , met een wellicht al te uitvoerige beschrijving . De stad dient hier als achtergrond van een schilderij van HENDRIK van MINDERHOUT dat een afbeelding geeft van de EERSTE sluizen van Slykens en het fort Sint-Philippe . Ook van dit schilderij werd naderhand een gravure gestoken door GASPARD BOUTTATS ten behoeve van een plakalmanak voor het jaar 1676 .

Het is namelijk zo , en dat merken we bij voorgaande drie gevallen , dat van bijzondere schilderijen die uiter-aard enige en dure kunstwerken waren , een aantal gravures werd vervaardigd door bekende kunstenaars in het genre . Ik zal niet zo ver gaan door te stellen dat de gravure op deze wijze dan het schilderij werd van de "arme man" want voor zeven-cens-en-half waren ze zeker niet te koop . Meest zijn het kunststukken op zichzelf die in fijnheid van detail en schakering soms het schilderwerk ver overtreffen . In vele gevallen moeten wij hiervoor dankbaar zijn want veel schilderijen gingen naderhand verloren - of zitten "ergens" - terwijl de ruime verspreiding van de gravures een zekere garantie bood dat enkele exemplaren voor het nageslacht bewaard bleven . VERBOUWE , in zijn " Iconografie van het arrondissement Oostende " , vermeldt de gravure van BOUTTATS als " Enig gekend exemplaar - Onbekend in de verschillende bibliografieën " .

Alvorens het eigenlijke onderwerp aan te pakken wil ik vooraf enkele zijwegen bewandelen .

Reeds ten tijde van de Vlaamse Primitieven en de miniaturisten-handschriftverluchters hadden de kunstenaars een voorliefde tot het aanbrengen van stadszichten op de achtergrond van het geschilderde tafereel of portret . Soms waren deze te zien door een open raam of deur, en als bewijs van hun kunnen schildereden ze dan liefst een stad of dorp dat mijlen ver scheen te liggen . Ze zorgden er wel voor dat geen enkel detail verloren ging , en ik ben er zeker van dat deze super-miniatuur-tjes , soms aangebracht op een paar vierkante centimeter , hen meer persoonlijk genoeg verschaften dan het eigenlijke onderwerp van de bestelling . Dergelijk werk kan men bewonderen bij Jan van Eyck, de Meester van Flémalle , Rogier van der Weyden, Dirk Bouts , Justus van Gent en anderen .

Van de miniaturisten wil ik slechts een paar stukken vermelden : Een werk van Philippe de Mazerolles in het handschrift op perkament " Le Livre de la propriété des choses " van Bartholomeus Anglicus . Verder enkele tafereelen in de " Chroniques " van Jean Froissart . Men is er echter niet zeker van dat deze miniaturen door één en dezelfde geschilderd werden . In dit verband plaatst men naast de Mazerolles de " Meester van het Dresdens Gebedenboek " .

Vanaf de Vlaamse Primitieven en hun tijdgenoten , de miniaturisten , kunnen we de lijn doortrekken tot de schilders die ons aanbelangen en zichten op Oostende als achtergrond voor hun werk hebben aangebracht : MINDERHOUT , LE MAY en SOLVEYNS . Vandaag hebben we het bepaald over de eerste van deze drie , die op twee bijna identieke schilderijen de sluizen van Slykens heeft afgebeeld . Met de zelfde liefde voor het detail , maar zeker niet met hetzelfde talent als de Primitieven heeft hij Oostende , dat veraf ligt , op doek gebracht . Hierover straks meer .

Nu we het toch hebben en over schilders en over het kanaal naar Brugge wil ik hier nog een andere schilder vermelden met een van zijn werken , namelijk JAN GAREMYN en " Het uitdelven van de Gentse vaart , terhoogte van Sint-Joris-ten-Distel " (1753) . Wie wil weten , zonder woorden , hoe ten dien tijde een kanaal werd gegraven - en dit past wel binnen deze bijdrage - moet maar eens met volle aandacht dit schilderij, of de afbeelding ervan in het boek " Brugge en de zee " , bekijken . Hij zal er wel de nodige tijd moeten voor uittrekken !

Er werd gewerkt met honderden , zonet met duizenden mensen die beschikten over schup en kruitwagen . En jawel, ze staan allen afgebeeld op het schilderij ! En dat het kanaal niet rechtlijnig werd aangelegd , maar oude beddingen volgde , is ook zo te zien . Hierdoor werd de waterweg dan ook een stukje langer . Bij dergelijk werk komt nog veel kijken . We kunnen de vergelijking maken met de ons

bekende schilderijen die kampementen bij het beleg van Oostende in 1601 uitbeelden . Ten behoeve van het werkvolk is een tentendorp ontstaan met winkels en veel drankgelegenheden . Zo te zien werd daar duchtig gezopen . Een ander woord zou de zaak minimaliseren . Maar er is ook een afdak waaronder een priester mis kan lezen . Anderszijds is er ook veel belangstelling voor het vrouwvolk dat nooit kan gemist worden .

Veel schilders uit de 17-e en 18-e eeuw hadden een meestal verborgen zin voor humor en haalden aleens een boertig grapje uit terwijl ze aan het werk waren, en zo vinden we ook ergens op dit schilderij een werkman die zijn broek heeft afgestoken en gehurkt eventjes pauseert. (Bibliotheek Ter Cuere) . Zelfs in het oerernstige " Flandria Illustrata " van Tone Sanders kan men zoiets meemaken : Op de voorgrond van een mooi zicht op Duinkerke vaart een boot , en wat zien we achteraan in die boot, ten aanschouwe van iedereen ? Een vent staat daar in de gekende houding en loost een machtige straal die voor mannen die het nog slechts met morsetekens doen , nog slechts een verre herinnering is .

Als tegengewicht ontdekt men aan de andere zijde van het schilderij van GAREMYN iets meer ernstigs . Geheel rechts zien we hoe een priester de Laatste Sakramenten toedient aan een stervende . Zijn dienaar houdt een brandende lantaarn in de hand ; enkele mensen liggen geknield.

Op dit schilderij is echter niet te zien hoe het overtollige grondwater tijdens het delven van de vaart werd verwijderd . Bijna 150 jaar tevoor werden op dezelfde plaats voor dit werk " paardemolens " voorzien : Een reusachtig horizontaal tandrad werd door paardeg gespannen rond zijn as gedraaid en bracht door overbrenging een systeem van baggerkuipen in beweging . Of deze molens achteraf werkelijk werden gebruikt weet ik niet . Rond dezelfde tijd werd bij het droogleggen van de Moeren de voorkeur gegeven aan windwatermolens , wellicht met de bedoeling ze bestendig ter plaatse te laten .

§
§ §

Bij het ontleden van oude stadszichten doen we niet aan kunstkritiek , maar soms is dit niet te vermijden . Onze oorspronkelijke bedoeling bestond hierin , aan de hand van zeldzame dokumenten die een minimum van accurateheid bieden , een beeld te geven van stad en streek zoals ze te zien waren in tijden dat fotografie ons nog geen handje kon toesteken . Het verleden te fotograferen zal wel altijd een schone wensdroom blijven .

Reeds lang was het schilderij " Zicht op de sluizen van Slyckens " dat toegeschreven is aan HENDRIK van MIN-

DERHOUT ons bekend en dwong het steeds opnieuw onze bewondering af tijdens bezoek aan het stadhuis te Brugge . Dit hoofdzakelijk voor zijn heemkundige waarde . Het bijna identieke werk dat zich in privébezit bevindt werd ons veropenbaard door onze konfrater NORBERT HOSTYN , Conservator Stedelijke Musea van Oostende , in een artikel over MINDERHOUT als zeeschilder . (Tijdschrift NEPTUNUS - Febr. 83) Aanbevolen lektuur . Beide zullen we bekijken, evenals de gravure die naar het eerste schilderij is gemaakt .

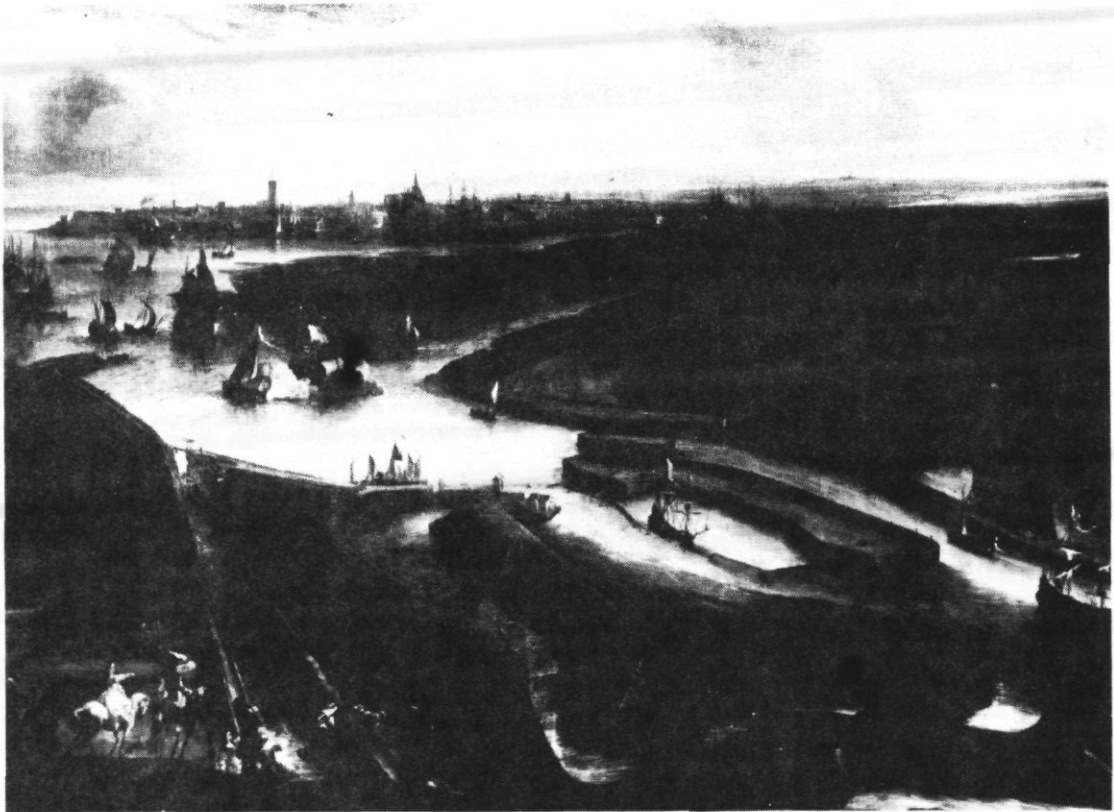
Tweederde van het grote kunstwerk wordt vanzelfsprekend ingenomen door het onderwerp zelf . Op de achtergrond ligt Oostende .

Fort, sluizen en de daarrond liggende schorren doen op het eerste zicht log aan , in het bijzonder wanneer men dadelijk daarna het oog laat vallen op het fijn afgewerkte beeld van de stad .

Maar we moeten eventjes nadenken . Van de naakte, vuile slijkschorren rond het kompleks kan men met de beste wil van de wereld een poëtisch tafereel maken . Een grimig fort leent zich evenmin daartoe , en hier moeten de bijkomstigheden veel goedmaken . Van een marineschilder mogen we verwachten dat de schepen zeernauwkeurig op het doek gebracht worden , en hier is dit het geval . Evenveel zorg werd besteed aan de muren binnen de sluiskom, de personages in de rechter benedenhoek en bij het aanbrengen van de ontelbare stormpalen op het escarp van het kroonwerk en de dekkingswal die het kroonwerk omsluit .

Wat het eigenlijke fort betreft, daar hebben de jaren op het schilderij sporen nagelaten . De binnenzijde springt niet meer naar voor . Onze belangstelling gaat bijgevolg meer uit naar de ligging van het fort . Naar de zeezijde toe is er bescherming door de walgracht, maar meer nog door de toen machtige Gouweloze of " Kreke van Zandvoorde" die soms tot 30 voet diep is . De poort en de ophaalbrug zijn gericht naar de sluizen waar een lange kaaimuur de latere Prins Albertlaan laat vermoeden .

De Gouweloze heeft naderhand een vernederend verval gekend . Op de plaats waar ze op het eind van de 19-e eeuw nog slechts gekend was als het " Varretje " lag ze eens breedit aan de voet van de versterking . (Zie ons Jaarboek 82) . De monding zou verdwijnen ten voordele van een spuikom , aangelegd tijdens de Franse bezetting , en die eveneens de plaats moest ruimen voor nieuwe handelsdokken . Nu ligt het " Varretje " begraven , ergens onder de Twee-bruggenstraat en zucht eventueel onder de vele wagens die de Autoinspectie binnenrijden . Dit gezegd zijnde hebben we meteen het boeltje gesitueerd , tot gemak van de belangstellende .

2 schilderijen van MINDERHOUT. Sas van Slyckens omstreeks 1675.

Aan de overzijde van de sluizen ligt het achteraf gebouwde kroonwerk dat , zoals men op het schilderij ziet, eveneens beschermd wordt door een walgracht en een dekingswal . De toegang tot dit gedeelte geschiedt over twee ophaalbruggen en twee toegangspoorten die gebouwd zijn aan het uiteinde van de buitenbastions . Een der poorten is voorzien van een klein torentje waarin vermoedelijk een schelleken hangt . De sluizen waren toen pas in gebruik zodat binnen het kroonwerk slechts één gebouw te zien is: het Herenhuis of Provinciehuis . Ter oriëntatie : Op de plaats van dit kroonwerk ligt nu de Bredenesteenweg , tussen Jachtclub en Ibis .

 Farasyn :

Het " Croonwerck " - Werd aangelegd samen met de Noordheesluis in 1671-1674 . De voorgracht is afgesloten met een " dodaene " , een dijk bekleed met metselwerk, waarbij het open gedeelte voorzien is van een " optreckende brugghe daermede men met waghende peerden naer Ostende can over ryden " . Onder deze bruggen liggen er rijswerken om het water van de voorgracht van het zee- en vaartwater af te sluiten . Binnen het " Croonwerck " staat slechts een gebouw , " 'sHeerenhuys " door de Provincie als woning voor de sasmester opgetrokken , later wordt dit het huis der sasknechten . In 1677 kwam naast dit huis de " Keete " van Ghysbrecht Ghys te staan en een woning voor de twee "commysen van Syne Majesteits rechten " .

 Wat de sluizen zelf aangaat merken we dat er drie ingangen zijn , maar dat slechts één kom voorzien is voor het versassen van grotere schepen . De twee andere door- gangen kunnen gediend hebben voor afwatering of vrije doorvaart van kleinere boten .

 Farasyn :

Het Sas-Slyckens

- A- De grote navigatiesluis of kom heeft een lengte van 350 voet bij max.breedte van 120 voet, en is aan weers- zijden afgesloten door 2 ebbe- en vloeddeuren met een opening van 36 voet .
- B- De middenkom bestemd om het overtollige landwater ter schuring in de geul te lossen is voorzien van drie paar sluisdeuren met 28 voet opening .
- C- De " cleene Sluyse " , bestemd voor het versassen van kleine schepen en bilanders bezit twee paar ebbe- en vloeddeuren eveneens met 28 voet .

N.B. In april 1677 waren de zeedammen vóór de sluizen nog niet volledig afgedolven .

Het latere Kraainesthoofd . Bestond nog niet in 1675, dus juiste voorstelling van feiten bij MINDERHOUT/BOUTTATS . In 1662 werden hier vier cirkelvormige rijs- en paalwerken ingeslagen om de afkalving van de grond door de sterke stroming die uit de zeer bredè monding van de " Creke van Breedene " viel enigzins te beperken . In 1664 werd de meest noordelijke verlengd langsheen de oosteroever van de Gauweloze . Bij de aanleg van de Noordheesluis en de bedjking van de Vrije Polder werd de breedte van de monding van de " Breedenesche Creke " fel gereduceerd zodat nu langsheen het latere Kraaienest normale aanwas kon plaats grijpen en vorming van een rechtlijnige oever .

De drie grote zeilschepen die we in en om de sluisen zien zijn met hun hoogoplopend achterkasteel van éénzelfde type . Zonder veel aarzeling kunnen we zeggen dat het " pinassen " zijn . Dit soort schepen behoorde tot de middenklasse van de koopvaardijvloot ; de lengte bedroeg 116 tot 128 voet . Wanneer het paste werden ze ook ingezet als oorlogschip .

De hoek, rechtsonder aan het schilderij, werd voorbehouden aan de traditionele figuratie die eruit bestond personages van verschillende standen bijeen te brengen : edelen met dame - uiteraard te paard - , geleerden , burgerlieden , vissers en boeren . Deze laatsten worden hier vertegenwoordigd door een meisje dat een koe melkt . De " Maagd van Vlaanderen " zit er ook bij . Zij mag de leeuwenvlag vasthouden .

We blijven rechts en schuiven naar boven. We zien hoe de Noord-Ede , afgesloten door sluisen, in de Geule uitmondt . Over de waterloop ligt een gewone brug . Hogerop , en gans terzijde , merken we de " Lange Brug " die gebouwd was op palen en de Pamelkreek overspant .

Farasyn :
De Noordhee is hier maar op een povere manier uitgebeeld. Deze sluis , aanvankelijk de " Nieuwe sluyse van Blanckenberghe " genoemd , aangelegd in 1671-1672 moet meer naar de monding toe worden gelegd . In 1670 was bij het verleende oktrooi voorzien dat er " une redoute doist etre faicte pour garder la dite ecluse " . Door de aanbouw van het " Croonwerck " werd deze redoute overbodig geacht en niet gebouwd .

Ik wil nog een opmerking maken over de dekkingswal van het fort , uiterst links op het schilderij . MINDERHOUT heeft zoals veel schilders en tekenaars die forten hebben afgebeeld " van bovenaf gezien " last gehad om de hellingen en uitsprongen juist te profileren . Naar mijn oordeel ligt deze voorwal er maar triestig bij .

In de Geule varen nog enkele schepen, van groot tot klein . De meest opmerkelijke , voor ons althans , is wel de pontschuit die de verbinding verzekerde tussen de stad en de schorre aan de oostzijde van de haven . Het is een lange roeiboort , langs voor en achter voorzien van een overstapbrug die de slijkerige, schuifaflopende opstapplaatsen moest overlappen . (Beter te zien op de ets van BOUTTATS)

Tussen de Gouwelozekreek en de Catharynekreek (of " Kercke Crecke) merkt men op het schilderij een woestuitziende schorre die bij hoog tij nog gedeeltelijk onder water kwam . Om esthetische redenen heeft MINDERHOUT deze landstrook minder breed uitgesmeerd dan de werkelijkheid had vereist . Ook schijnt ze overal even breed te zijn maar dit komt omdat de schilder de Gouweloze bijna haaks op de Geule heeft neergezet terwijl dit water slechts geleidelijk naar het westen ombuigt . Het stukje langs de Geule ligt nu tussen het Mercatordok en een punt te situeren op een paar honderd meter noordelijk van de Bolle ; Over deze plaats wordt nog uitvoerig gesproken tijdens het bekijken van de ets van BOUTTATS .

§
§ §

We moeten nu nog het uitzicht van de stad bespreken. Vooraf moet ik wijzen op een fantasietje van MINDERHOUT dat heel gewoon is voor mensen die vroeger tot het schildersambacht behoorden . De duinen van Mariakerke zijn veel te hoog afgebeeld , en daarbij geeft hun ligging de indruk als zou Oostende binnen een baai liggen .

Farasyn :

Wat de duinenrij en dijk betreft tussen Albertus en de stad , heb ik er reeds op gewezen dat de militairen iedere vorming van duinen in de nabijheid van de stad verhinderden . Zij lieten duinen afdelven op het gevaar af dat de zee bij storm er kwam door te breken . Hun bedoeling was de stad op de westzijde militair te isoleren, de vorming van duinen, die bij eventuele belegering als geschutstelling zouden kunnen gebruikt worden, te beletten en de zandaanvoer bij dominerende westwind in de N-W. verdedigingswerken te beperken . Een toenemende zeeerosie en de afvlakkingswerken door de militairen uitgevoerd dwong het Brugse Vrije ertoe beschermende dijken achter de duinenrij aan te leggen of de bestaande te verhogen en te versterken . Ook de centrale regering kwam in deze dijkenbouw tussen o.m. in 1636 bij de aanleg of de versterking van " nouvelle dycke hors du Westpoorte de la ville 'Oosthende tirant jusques environ le fort de St-Albert " . De kaart R.A.G. 1292 geeft aan dat de duinen-

rij tot even ten oosten van de " Laatste Stuiver " reikt. Voor zo ver ik weet is dit de enige kaart die een zulkdanige aanwijzing geeft . Latere handgetekende of gegraveerde kaarten geven een duinenrij aan die versmallend tot aan de buitenwerken van de stad lopen .

Ik wil ook nog benadrukken dat hier een schilderij besproken wordt, en zoveel mogelijk alléén wat erop te zien is . Voor een volledige beschrijving van de stad, rond dezelfde tijd , verwijs ik naar het prachtig werk van onze medewerker Daniël Farasyn : " Belgische steden in reliëf - Oostende " . Ik hoop dat deze bijdrage belangstelling - ook hernieuwde - zal opbrengen voor dezer vroeger uitgegeven monografie .

Farasyn :

Globale stadslocalisatie : Met betrekking tot de positie van vorige landschapselementen is de ligging van de stad op een onjuiste manier weergegeven . Ofwel moet de gehele stad voor de 2/3 naar rechts worden opgeschoven , ofwel moet de schorre tussen de Catherinekreek en de Gauweloze en het geheel van het Sas-Slijkens naar linksonder worden gewenteld . Wie vertrouwd is met de havenproblematiek van Oostende in de 17-e eeuw weet immers dat het schuurwater dat bij ebbe uit de schorren stroomde vooral op het 2.0. deel van de stad viel , nl. op de Nieuwe Kaai en op de monding van de Open Kom . Dit kan zeker niet bij de foutieve voorstelling van MINDERHOUT-BOUTTATS opgemaakt worden . De schilder heeft blijkbaar de stad van uit twee hoeken willen belichten om een zo volledig beeld mogelijk van het stadspanorama te kunnen weergeven .

Wij zien dus de stad alleen vanuit de zuid- en zuid-oostzijde . Dit wil zeggen dat we een goed zicht krijgen van de Catherynekreek en de Geule . In de kreek liggen enkele grote schepen gemeerd terwijl , meer westwaarts, waar de diepgang zeker veel geringer wordt , enkele kleine bootjes zeilen . Tussen stad en kreek zien we het enige " bassyn " dat de haven rijk is , daar waar later de pakhuizen van de " Oostendse Compagnie " zullen opgericht worden . We zien dat het bassyn vol schepen ligt . Links van deze staan vóór de vestinggracht enkele gebouwen , waarvan minstens één een herberg kan zijn (" De stroyen Haene ") , terwijl anderen behoren bij de daarliggende scheepswerven . Ook hier heeft de schilder zich wat vrij opgesteld door hier de zuidzijde van het bassyn of nieuwe kaai wat in te korten zodat men een beter zicht zou krijgen op de " Kaeypoorte " , want van deze kaaipoort heeft hij opzettelijk werk gemaakt .

Farasyn :

Haven en buitenwerken

a) De ligging of het varen van de schepen naar het westen op , in de Catherynekreek is meer dan problematisch .

b) De gebouwen links van de Nieuwe Kaai kunnen " Logiën " van de scheepswerven voorstellen .

c) De Nieuwe Kaai, ook "Houten Caeye " en " Docke " genoemd , was een smalle landtong aan weerszijden van pilotagewerk voorzien en zeker niet zo omvangrijk als BOUTTATS het voorstelt .

d) De ligging van de Open Kom is te raden aan de enkele schepen die er gemeerd liggen . Aan de westkant ervan boven de Blauwe Sluis staat het " Speyehuys "

e) De noordzijde van de Open Kom bezit sinds 1637-1638 een stenen kaaimuur voorzien van paalwerk als wrijfpalen . Op het noordelijk uiteinde staat het " Fort van de Vischminne " ook nog de " Halve Maene bij de Vischminne " genoemd . De vismijn werd er in 1615 gebouwd . De halve maan werd vanaf 1623 met palissaden omsloten . Op deze kaai stonden verder nog een kookhuis , een kraan, enkele herbergen, een douanebureel en een " secreet " , die niet door BOUTTATS werden weergegeven . Het " fort van de vischminne " nam in het Oostendse havenleven een bijzondere plaats in, vermits ieder schip dat de haven binnenliep voor het fort diende te stoppen om door douanebeambten " ghevisiteert " te worden . Om deze formaliteiten vlugger te laten verlopen werden " gratificaties " in natura of in speciën gegeven aan de beambten en de hogere officieren van het garnizoen. Om aan deze hinderende en tijdrovende visitatie te ontsnappen richtten Vlaamse handelaars een speciale kas op " pour avec les deniers en provenant payer audit gouverneur et autres officiers de la cille d'Ostende quelques courtoisies au lieu et en eschange de ce qu'il est accoutumer par eux d'estre profficté des marchandises chargées sur les vaisseaux " . Een oktrooi van 11 december 1676 stond dit toe . De schepen die naar Brugge wilden opvaren mochten van nu af aan " sonder vorige visitatie " verder varen en dit tegen een jaarlijkse gratificatie door deze kas aan de gouverneur van Oostende .

f) Rechts van dit fort ligt het " Pompegat " , een inham, aanlegplaats van de ponton of veer naar de Oostover van de Geul . De veerboot , sinds 1609 eigendom van de stad wordt door haar ieder jaar aan de meest biedende verpacht.

De Kaaipoort, in de vorm zoals afgebeeld door MIN-DERHOUT, werd opgericht in 1665. We zien hier natuurlijk niet alle details van het bouwwerk en daarom geef ik hier de beschrijving zoals ze door Jacobus Bowens werd neergepend:

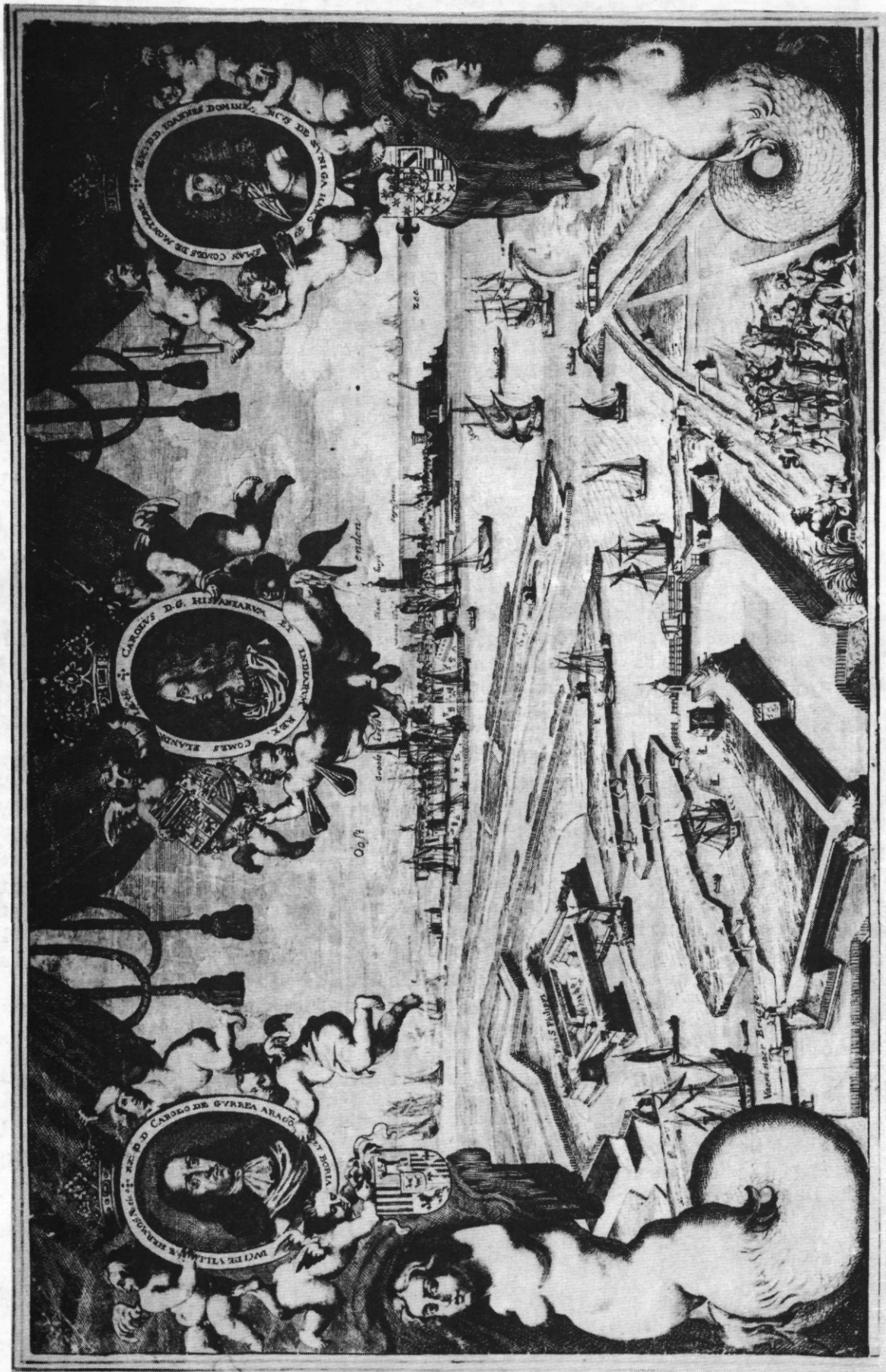
" Deze Poorte is gemaekt na de wyze der oude Bouwkunde, zeer wel en konstig uytgewerkt. In het midden, langs de Kaeyzyde, is het Wapen van de Koning van Spagnien. Aen de regtere zyde, in 't inkomen, het wapen van Don Petro de Savala, in dien tyd Gouverneur van Oostende, en ter lynkere zyde het Wapen van de Stad; boven de Poorte, langs de Stads-kant, is een Verdiep, waer in een O.L.Vrouwe-beeld staet. Die Poorte stond voorgaendelyk, zo men zegt by Overlevering, in het Bolwerk regt over de lang-straet, alwaer nu eene der Lanteêrnen geregt is."

Farasyn:

De Kaaipoort naar de Open Kom

Wie Bowens, I, 130-131 leest loopt het gevaar te concluderen dat de Kaaipoort eerst in 1665 werd gebouwd. In feite gaat het in dit jaar om het herbouwen van een reeds sinds 1612 bestaande stadspoort. In 1611 bestond er in het Z-O. vestinggordel van de stad een "gat van de nieuwe Caeyepoorte", een eenvoudige opening in de courtine waardoor men uit de stad over een voorlopige brug naar de in aanbouw zijnde Open Kom kon trekken. In 1611-1612 werd de nieuwe stadspoort gebouwd, een nieuwe brug over de stadsgracht gelegd naar de eveneens in 1612 in gebruik genomen Open Kom. Een nauwkeurige beschrijving van het uitzicht van de poort is niet voorhanden. Wel heb ik geannoteerd dat er boven op de Kaaipoort een "sintenelle-huyseken" stond, beschilderd met "de wapens van Syne Majesteyt" waarin ten jare 1644-1645 een "clocrken" gehangen werd "tot adverteren van het sluyten ende open-doen van deselve poorte".

In 1655-1656 was men reeds van zin een nieuwe Kaaipoort te maken. Het stadsmagistraat nam inlichtingen over de plaats van het nieuwe bouwwerk, over de eventuele kostprijs en liet zelfs een model naar schaal van de poort opmaken. In opdracht van de raad van Financien werd de bouw van de poort op 12 oktober 1657 aanbesteed samen met de aanleg van een nieuwe brug waarop een houten "corps de garde" moest geplaatst worden. De bouwvergunning bleef echter in de Brusselse administratie hangen omdat men naar middelen zocht om de stad voor de onkosten te laten opdraaien. In 1664 verklaarde de stad zich bereid om de werken uit te voeren mits het verkrijgen van de toelating om de stedelijke belasting op de brandewijn met de helft te mogen verhogen, aanbod waerop Brussel niet inging.

Gravure G. BOUTTATS.

Een nieuw voorstel werd door het magistraat geformuleerd . Hij wou de opdracht aanvaarden de werken op eigen kosten , mits het verkrijgen " van eenighe jaeren prolongatie van stadsvrydommen ende privilegien " . De Raad van Financien vond dit voorstel aanvaardbaar en beval onmiddelijk tot de bouw van de nieuwe kaai-poort over te gaan , nog voor het nodige octrooi was verleend . Begin 1665 werden de werken aangevat .

Jaspar van der Moese nam het geheel van het bouwwerk en het metselwerk speciaal aan , Jan Carton leverde " hout ende iserwerck " , Daversyns zorgde voor " het maecken van twee nieuwe meuren neffens de Caypoorte " , Passchier van Iseghem mocht " het cleyn klokken tot hanghen op de nieuwe Caypoorte " leveren , Jacques Brabant werd belast met het schilderen van de nieuwe poort .

Bowens meent te weten, bij overlevering, dat de kaai-poort van 1665 zou zijn opgetrokken met de materialen van de afbraak van de Oostpoort . Geen enkele tekst heb ik teruggevaonden waarin sprake is van de afbraak van deze poort , noch van de verplaatsing van deze poort , noch van het gebruik van materialen afkomstig van de Oostpoort . Het bedrag van de bouwkosten en en het verder bestaan van de Oostpoort , geattesteerd door MINDERHOUT/BOUTTATS , zouden er moeten op wijzen dat de Kaai-poort in 1665 met volledig nieuwe materialen werd opgetrokken .

 Links en rechts van de mooie poort liggen dan de vestingen met de vele bastions die elk een naam dragen . (Het plan van Seutter, ook afgedrukt in " Vlaanderen in oude kaarten " , geeft verkeerde benamingen)

Rechts van de poort, los van de stadsomwalling , ligt een ravelijn of kleine halve-maan , waarin een gebouw staat. Dit vestingwerk zien we op het stadsplan van Sanderus (1641) en ook op de plans van het beleg van 1706 . Eigenaardig is wel dat op het reliëfplan van Oostende dat in 1699 werd vervaardigd deze plaats niet meer de indruk verschaft een versterking te zijn . Het gebouw is wel gebleven . We mogen echter niet uit het oog verliezen dat het reliëfplan in 1778 werd gerestaureerd zodat er wijzigingen kunnen aangebracht zijn .

Het gebouwtje kan aan de oorsprong liggen van de herberg die op deze plaats werd uitgebaat onder de benaming " De Verrekijker " , en later " Hotel The Hope " .

De stad . Enkele grote gebouwen kruipen boven de gewone huizen uit . Van links naar rechts : De Sint-Pieterskerk met zijn vierkant torentje dat in 1712 door brand vernield zou worden . Let op de elegant afgebeelde torenspits. Rechts ervan een toren die ik nog niet heb kunnen identificeren .

Verder hebben we het kerktorentje van het klooster van de Zwarte Nonnen , op de hoek van de huidige Kerk- en Ooststraat . Nu komen we bij de mooie toren van het Stadhuis . Ook hier wil ik de getuigenis van Jacobus Bowens invoeren , maar hij begint met te bekennen dat hij het juiste bouwjaar van " Stad-huys en Stads-thoren " niet kan aanwijzen : " Den Thoren is zeer schoon, boven bekleed met eene bewerkte Kappe, gedekt met Schaillien , over d'honderd en dertig voeten hoog , en van acht kanten verçiert met Uer-wyzers " .

Deze kappe werd door brand vernield tijdens het beleg van 1706 . Voortgaande merken we tussen de Oostmolen en de Noordmolen , die op het " Vlakke Bolwerk " staat , het kleine , scherpe torentje van de Capucienenkerk . De Oostmolen stond - maar dit zullen velen reeds weten - iets bezijds van de Boonenstraat , tegenaan de vestingen .

Zo bereiken we uiterst rechts het verheven " Platformbolwerk " waarop een hoge lantaarnstaak staat . Deze lantaarn zou in 1772 vervangen worden door een volwaardige vuurtoren . Aan weerszijden van dit laatste bolwerk merken we een paar kazematten , zijnde militaire gebouwtjes .

Over de stad krijgen wé nog meer bij de beschrijving van de ets van BOUTTATS .

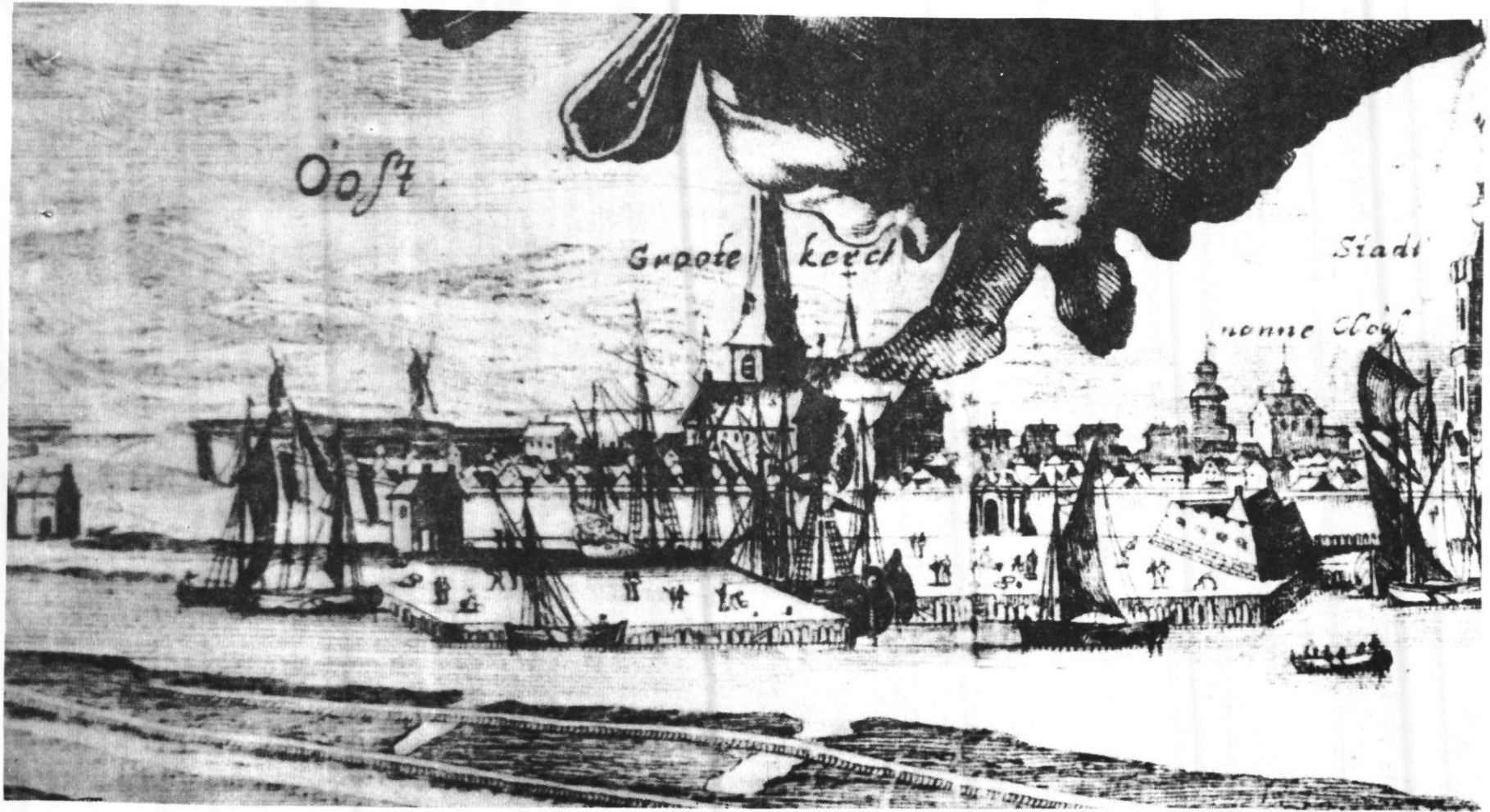
Farasyn :

Het kleine torentje onderaan rechts van de toren van de Capucijnekerk kan de afbeelding zijn van een poedertoren van het Lanternebastion . Soortgelijke torentjes werden ook als magazijn aangeduid . Zo kwamen o.m. voor, " magazyn ofte poerthorre achter de Groote Kerke " , " cruythorre aen den Suytmeulen " . (het latere Floridabastion)

In het imposante " Platteforme bastion " stond er een " Cruythuys " en een " gloriëtte " .

Tussen het eerste schilderij van MINDERHOUT (Brugge) en het tweede (in privé-bezit) is geen wezenlijk verschil, tenzij in enkele details die de schilder werden opgedrongen door zijn opdrachtgevers .

Op nr. 1 liggen of varen alle schepen rustig. De mode van die tijd stelde echter andere eisen : er moest drama-

Gravure BOUTTATS - Detail, stadszicht, West.

tiek uitstralen met bolle zeilen , grote wapperende vanen, vuurspuwende kanonnen . En dit krijgen we dan op nr. 2 . Vóór de monding van de Gouweloze schijnen een paar schepen elkaar te beschieten , maar dit is natuurlijk maar schijn . Ofwel groeten ze elkaar eventjes luidruchtig tijdens het voorbijvaren , ofwel houden ze oefening om zich op zee te verdedigen tegen kapers , of net omgekeerd zijn het Oostendse kapers die wat leren mikken vooraleer uit te varen. Wie zal het zeggen ?

De schorre tussen de twee kreken wordt hier wat breder voorgesteld ten nadele van de Gouweloze die dus wat smaller wordt .

De personages in de rechter benedenhoek hebben een andere schikking gekregen zodanig dat de groep alle symboliek met de vier standen verloren heeft .

§
§ §

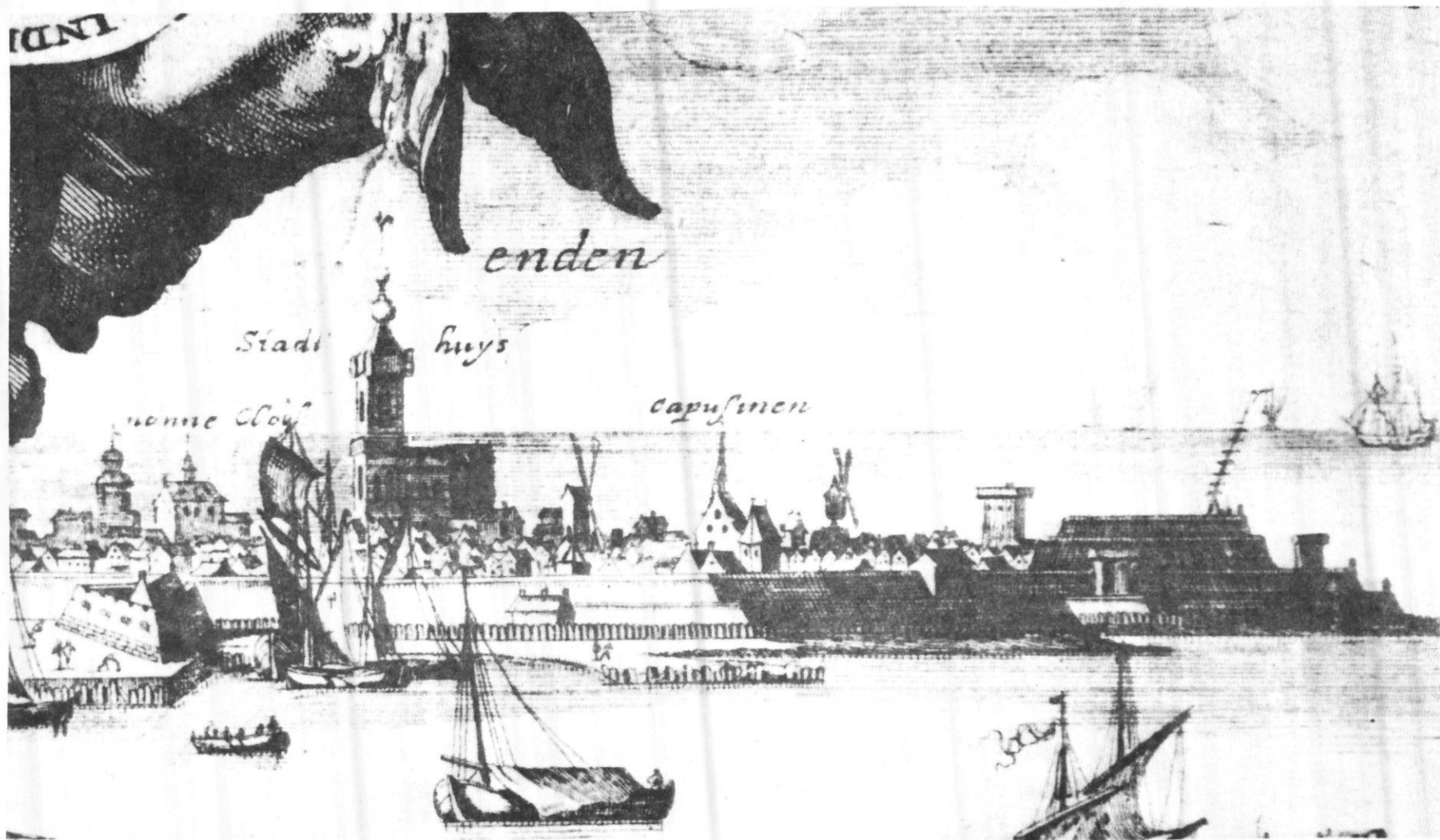
Wanneer ik dan uiteindelijk de ets van BOUTTATS be- kijk kom ik tot een persoonlijk, en bijgevolg niet onaan- vechtbaar besluit , dat deze etser geen groot kunstenaar was, maar eerder een vakman die bij zijn leven tal van evenwaardige etsers moet hebben gekend . Hier geen rijke contrasten van licht en schaduw die het kenmerk vormen van groot kunstenaarschap . Hij heeft zich beperkt tot het - vaak slecht - natekenen van het schilderij van MINDER- HOUT . Sommige stunteligheden wijzen erop dat hij niet hier ter plaatse is geweest .

Hem danken we slechts het feit dat de ets er is . Een lijntekening biedt immers grote voordelen tegenover een schilderij , bijzonderlijk wanneer deze laatste geleden heeft door de tijd . Deze voordelen zijn in de eerste plaats het eenvoudig naar voor brengen van het detail en de moge- lijkheid schriftelijke aanwijzingen bij te voegen .

De ets werd gemaakt naar het Brugse schilderij . Dui- delijk ontwaren we nu de bebouwing binnen het fort : kapel, kazernes , magazijnen, Gouverneurshuis .

Farasyn :

Het Fort St-Philippe . Uitbeelding van de vorm van het fort, de grachten en palissadewerk is juist . Ook de behuizing binnen in het fort stemt met de werkelijkheid overeen . Wat de kapel betreft kan ik mededelen dat op 7 april 1677 door de Staten van Vlaanderen werd ingegaan op " de requete van de E.P. Gardiaen der Patres Capucinen tot Oostende om te worden gheadmitteerd om tghemeente twecke staet te kommen wonen omtrent 't Sas Slyckens te dienen van missen ende

Gravure G. BOUTTATS, detail, stadszicht, Oost.

andere gheestelycke funktien mits tselve int eerste niet ghevoughelick eenen Pastor ofte Cappelaen ensal konnen onderhouden presenterende 'tvoorseyde ghemeente te dienen uut enckele charitate ende sonder eenighe bysondere loon ofte recompense alleenelyck assignerende een kleyn plaetsken om een vertreckkamer te maeken als tvan noode soude syn 'tsy om het quaet weder ofte anderen noot 'twelcke obligeren soude de religieusen aldaer te blyven " .

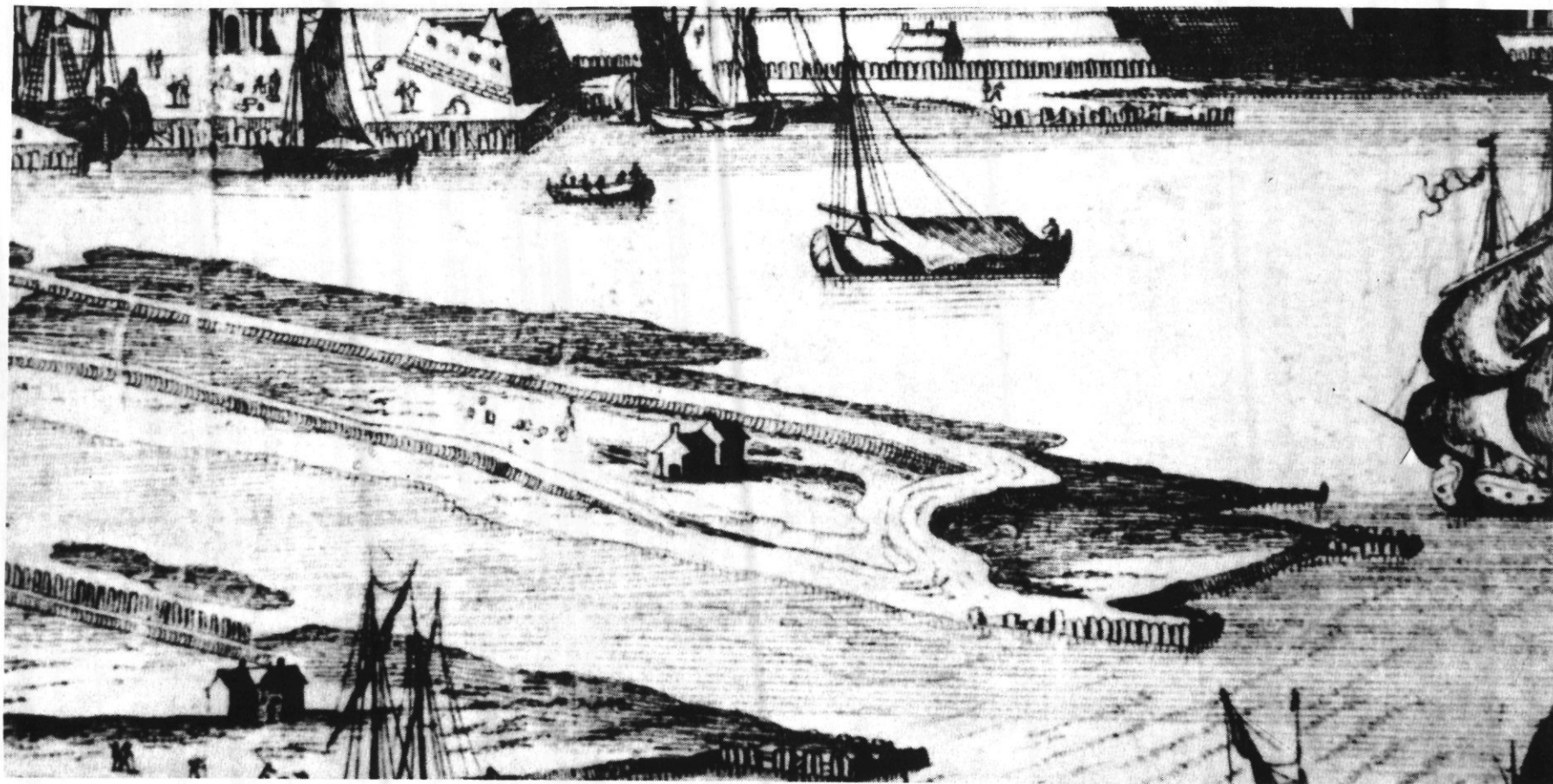
Dit werd hun toegestaan, ter uitsluiting van alle andere kloosterorden " privatelyck sonder prejudicie nochtans van de pastor der gront " .

Op het ogenblik dat MINDERHOUT het schilderij maakte bezat de kapel nog geen klok . Deze kwam er er slechts een twintigtal jaren later . Op 4 juli 1695 werd ze gewijd door pater Polycarpus . Peter en meter waren respectieffelijk gouverneur Don de Menesses en Dona de Waernewyck . De klok kreeg de naam van " Maria - Anna " . (Zo stond te lezen in het doopregister van de kapel)

Buitengewoon merkwaardig wordt nu de schorre tussen de twee kreen . Er is slechts één gebouw te zien . We merken echter ook twee lange DIJKWEGEN die over de gehele lengte van de schorre lopen . Een dezer is het eerste spoor die we te zien krijgen van de latere Leffingestraat die tijdens een zekere periode pijlrecht liep vanaf de Geule (ongeveer ter hoogte van het slachthuis) tot een heel eind op het grondgebied van Stene , waarna ze begon te kronkelen .

Deze schorre zou achteraf nog gebruikt worden als schuurpolder maar zou in 1746 definitief ingepolderd worden en de naam dragen van Sinte-Catharinapolder, met de zeer belangrijke rechtlijnige wegen als daar zijn : de Leffingestraat , de Stuiverstraat , de Zilverlaan en de steenweg op Gistel . Er bleef een overschot aan kreen , o.a. de Dode Kreek , de Schaperijkreen , de Catharinekreek . Op de ets merkt men ook aan de uiteinden van de schorre twee hoofdekens of kribben : " Hoofd Spijt de Duvel " ten noorden en het " Slabbincxhoofd " ten zuiden.

Gezien het aldaar maar een slijkerig geval moet geweest zijn was ik zeer verwonderd toen ik op een oude kaart ontdekte dat op zeker ogenblik tussen deze kribben een dijk was aangelegd : " Dijk met fascinages versterkt met ruwe stenen en houten paalwerk ter versterking van de waterloop en om te beletten dat het opstuivende zand duinen zou vormen in de haven . " Zo staat er vermeld maar ik twijfel er sterk aan dat duinvorming te vrezen viel op deze plaats, zo ver van het strand .

Gravure G. BOUTTATS, detail, schorre.

Farasyn :

De schorren tussen de Catherinekreek en de Gauweloze zijn door de uitbreiding gegeven aan de Gouverneurpolder in een verkeerd perspectief weergegeven . Juist is echter de aanduiding van een aantal gestopte kreek op de Catherinekreek . In deze jaren trachtte men door het afdammen van kreek het bij ebbe uitvallende water op de twee hoofdkreek, de Catherinekreek en de Gauweloze te concentreren . Juist is eveneens de aanwezigheid van dijkresten, die tussen 1612 en 1616 werden opgeworpen om tot de volledige bedijking van het overstroomde gebied over te gaan en met schuursluizen voor de nodige geuldiepte te zorgen . Op reactie van het Oostendse magistraat dat geen vertrouwen had in het schuursluizenprocédé en van de militairen die het bestaan van schorren als een ideale supplementaire verdedigingsgordel beschouwden werden de werken stopgezet .

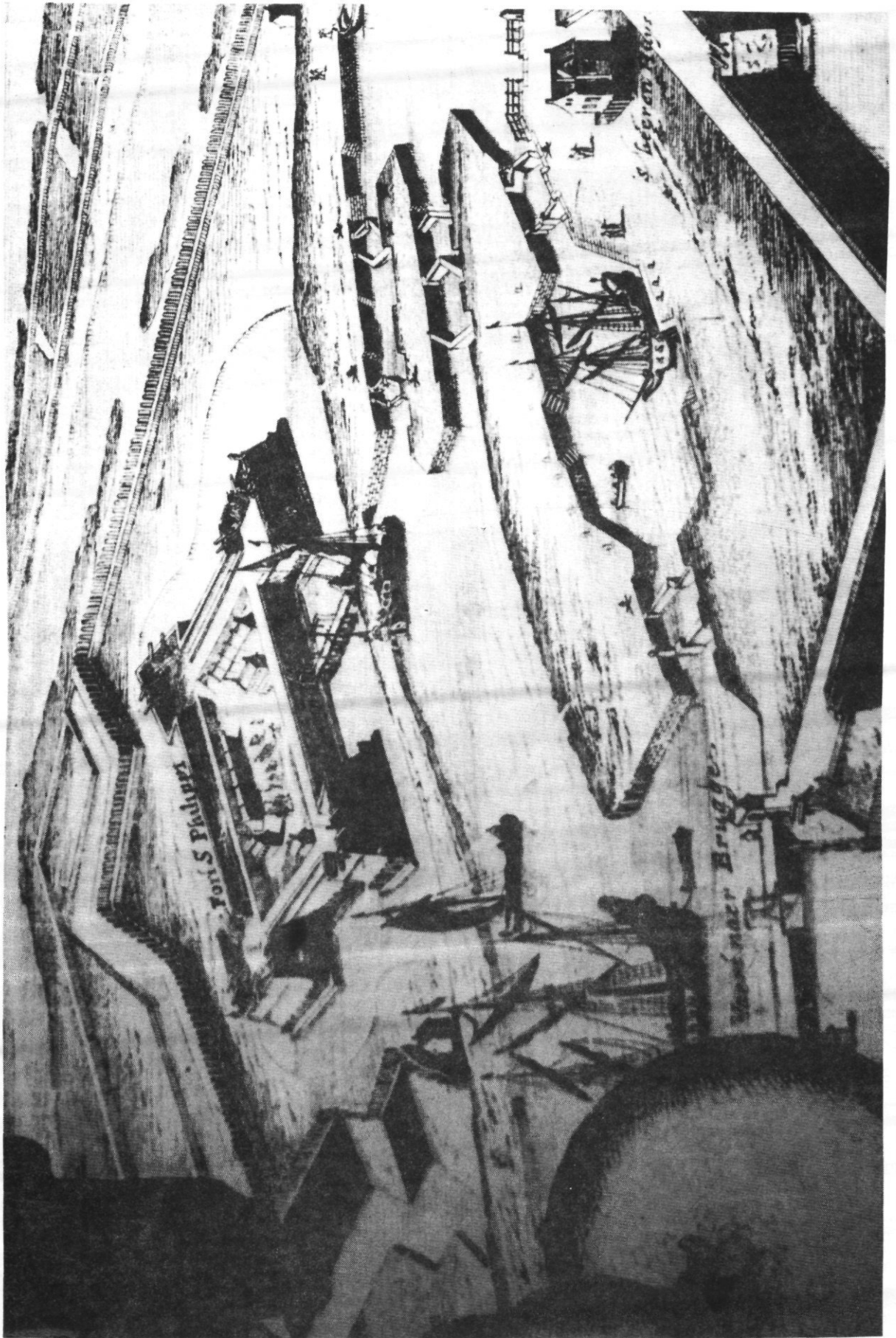
Deze dijk, als verlengde naar het N.W. deel te beschouwen van de Groene Dijk , wordt ook Groene Dijk genoemd . Juist zijn de eveneens aangeduide twee hoofden , in 1662 als richtwerken opgericht , het " Hooft spyt ten duvel " ten noorden en het " Slabbinckshoof " of " Bergeriehoof " ten zuiden . Het gebouw dat links van de Groene Dijk , op de schorre , voorkomt is trouwen een " bergerie " of schaapsstalle .

Nota : De "zoute " schorren rond Oostende moeten er uit gezien hebben als in de vroege middeleeuwen, vóór de laatste duinvorming . Toen waren ze uitstekend geschikt voor schapenteelt . Van de hoogten , gevormd door de verlaten forten na het beleg van Oostende in 1604 , werd dankbaar gebruik gemaakt om aldaar schaapskooien op te richten . Dit was het geval met de forten Isabelle , Clara en een niet nader genoemd fortje (mij onbekend) ten Z-O. van Sinte-Clara . (Kaart Nollet- 1725 - R.A.Brugge , waarop ook de " schaperie " nabij het fort St-Philippe staat aangeduid .

De schaapskooien op Isabella en Clara werden naderhand volwaardige hoeven (Elisabethlaan en Stene)

§
§ §

Heel scherp zien we nu rechts op de ets van BOUTTATS de aanlegplaats van de ponte-schuit aan de oostkant van de Geule , en het eerste huis dat op de Mosselhoek is gebouwd . Gezien de traditie op strategische punten een herberg neer te zetten ben ik zo vrij ook hier te veronderstellen dat dit huis als zodanig werd neergeplant en dat het in dit geval gaat om het " Estaminet In de Zoete Inval " .

Gravure G. BOUTTATS, detail, fort St.-Philippe en sluizen.

Het gebouw , bezijden de Paemelkreek kan volgens mij niets anders zijn dan de voorstelling van de hoeve " Goed ter Schelle " .

Farasyn :

De Potteriepolder komt in vormgeving hier ook bekaaid van af .

De " Langhe Brugghe " over de brede " Paemelkreke " , het pilotagewerk tot aan het Pompegat met de meerplaatsen voor schepen aan de oostelijke geulzijde komen beter tot hun recht .

Schepen liggen ook aan de geuloever van de Potteriepolder. Een ordonantie van de Staten van Vlaanderen , i.d. 14 maart 1676 bepaalde " dat de schepen stille liggende boven het Sas-Slyckens moeten liggen en de noortsyde "

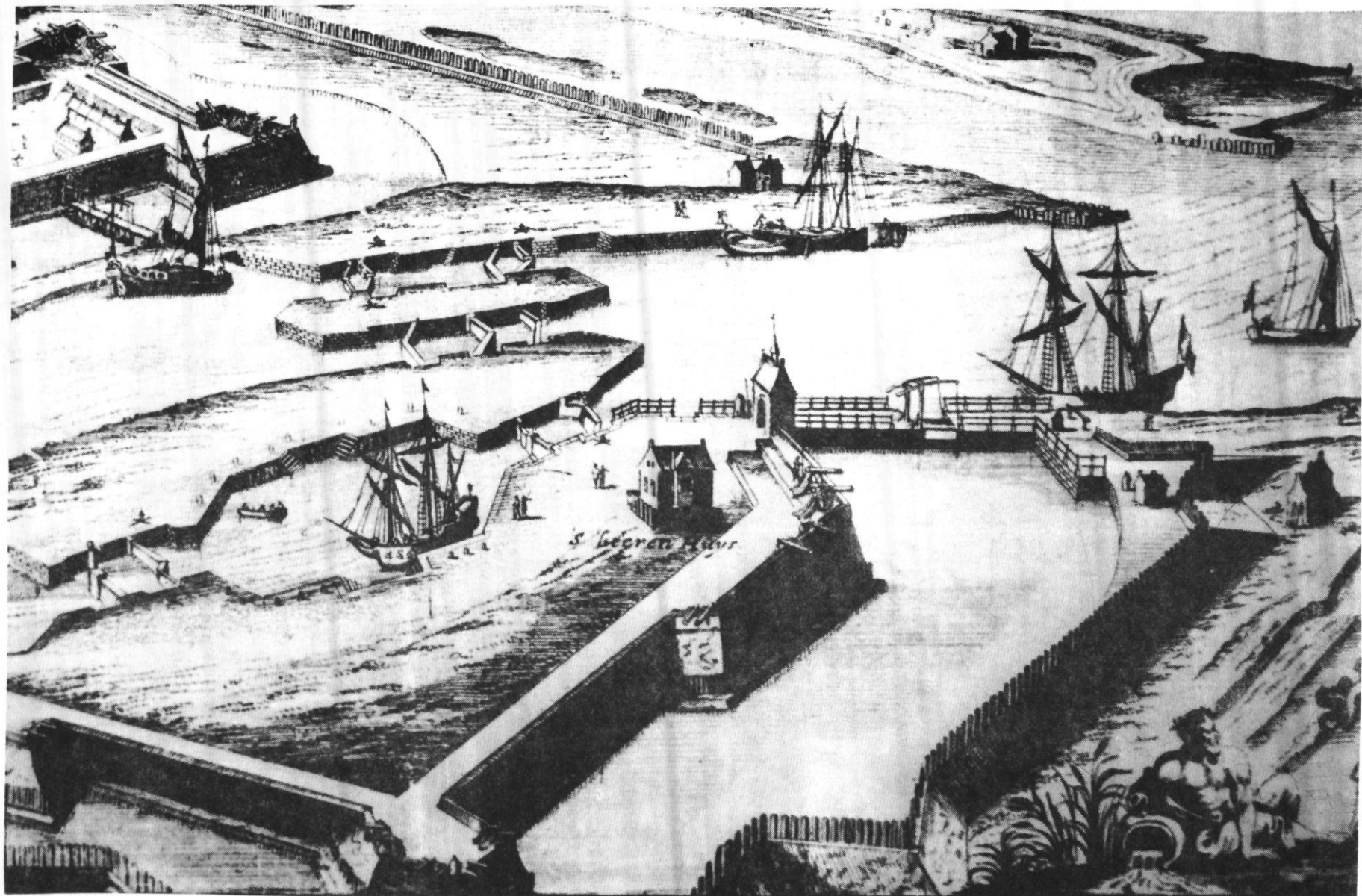
Terecht toont BOUTTATS aan dat er langsheen de Westzijde van de geul nog geen doorlopend rechtlijnig rijs-of pilotagewerk was aangebracht . Loodrecht op de geul liggen er wel enkele rijshoofden zoals het " Loeshoofd " en het " Jan Tackshoofd " om de afspoeling van de contrescarpen door het in- en uitvallende zeewater tegen te gaan . De voet van het oplopend contrescarpe is wel met kort paalwerk bekleed .

Het zeer belangrijke Westerhoofd dat van uit het " Jan Tackshoofd " de westelijke zijde van de geul duidelijk afbakent is jammer genoeg door BOUTTATS niet afgebeeld.

Wat nu de stad betreft : De meeste wallen en bastions zijn erbarmelijk afgebeeld . De " Grote Kerk " en het stadhuis missen de elegantie die kenmerkend was voor het schilderij . Het natekenen van de driebeukige kerk is echt knoeiwerk . Het kleine , scherpe torentje is geplaatst op een zijbeuk ! Dit alles wijst er op dat BOUTTATS hier niet ter plaatse is geweest, wat ook niet hoefde , maar ook dat hij moeite had om sommige delen van het schilderij te "ontcijferen" .

Rechts aan de vestingen ontmoeten we een poort . Over deze moeten we wat meer uitleg geven en even teruggaan in de tijd .

Tijdens het beleg van Oostende , in 1601 , kon de haven ten westen van de stad niet meer gebruikt worden want de belegeraars zaten vlakbij . De pas gevormde Geule die later de nieuwe haven zou worden kwam nog niet in aanmer-

Gravure G. BOUTTATS, detail, sluizen en kroonwerk.

king want er was daar geen beschutting voor de schepen die de stad moesten voorzien van voedsel en munitie . Als noodoplossing werd de vestinggracht ten oosten van de stad gekozen , tussen vestingwal en voorwal . Vlak naast de monding van de Geule bevond zich een smalle doorgang naar zee . Deze plaats staat op de plans uit die tijd vermeld als volgt : " De haven daer men in vaert " .

De ingang lag eveneens onveilig en men zocht een nieuwe ingang te graven die wat meer westelijk lag en die men aangeduid kan vinden als " De plaetse van de nieuwe haven " .

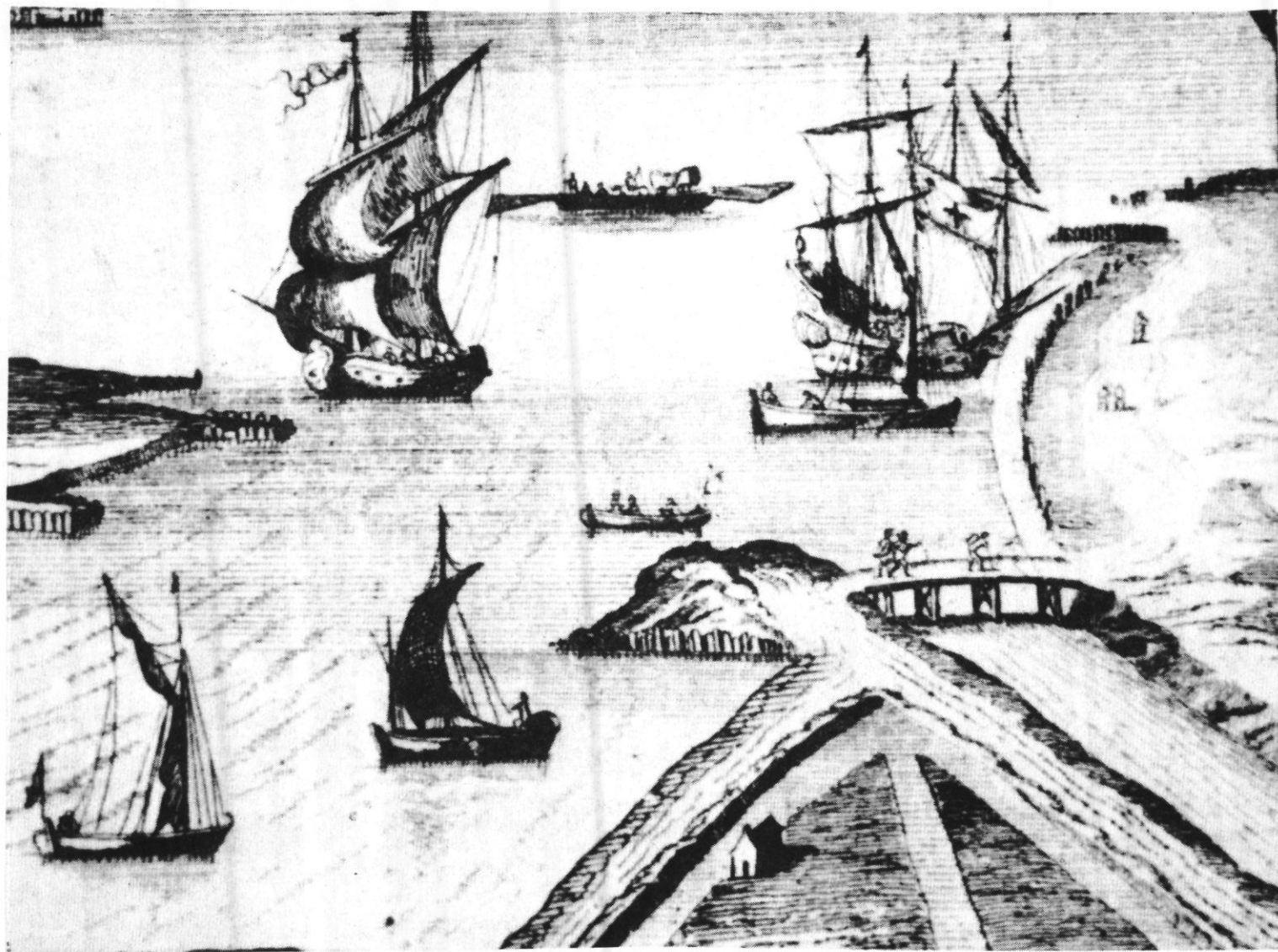
De voorlopige haven was vanuit de stad bereikbaar via de oude Oostpoort of " Brugsche Poorte " . Vóór de doorsteek van de Geule kon men via deze poort, en over twee bruggen , de Keignaertweg bereiken die vanaf de duinen naar Zandvoorde liep . Vandaar kon men verder naar Brugge over de " oude Bruggeweg " .

Na de verwoesting van de stad werd de poort heropgebouwd omdat men voorzag dat daar een nieuwe haven kon aangelegd worden , maar dit is achteraf niet gebeurd . Hier ziet men dus deze poort die ieder betekenis verloren had . Op geen enkel stadsplan , opgemaakt na het beleg , heb ik er ooit een spoor van gezien .

Farasyn :

De verticaal verlopende omwalling op het Z.W. deel van de stad zijn onjuist weergegeven .

De Oostpoort . Deze poort , ook nog " Brugse Poort " genoemd , lag nagenoeg op het oostelijk uiteinde van de Langestraat . In 1604-1605 werd " buyten de Oostpoorte " een brug gelegd naar de buitenwal . In 1608 werd hier op de westkant van de geul gepoogd een " caeye by maniere van provisie " aan te leggen . " Nemaer niet moghelyck gheweest zynde duer den grooten in ende uytval van den waetere als ten diversche stonden tzelve werck afghezoncken ende weghghedreven gheweest zynde ende also by die ten efecte voorschreven niet maeckelik noch houdelick gheweest hebbende " , werd van het voortdurend herbouwen van deze kaai afgezien en tot de bouw van een kom in het Z.O. van de stad overgegaan . Vermits een de Kom een nieuwe kaaiport werd opgericht werd aan de Oostpoort ook de naam " Oude Caeyepoorte " gegeven . Naar diverse plannen was deze poort in de zuidflank van een klein driehoekig bastion ingewerkt, dat tussen het Platformbastion ten N. en het Laterne bastion ten Z. lag . In 1666 en daarop volgende jaren werden de vestingwerken aanzienlijk versterkt . Het driehoekig bastion werd hierbij tot een vijfhoekig bastion omgebouwd dat achteraf de naam " Nieuw Bastion " kreeg .

Gravure G. BOUTTATS, detail, overzet en Lange brug.

Wat er bij die verbouwingswerken met de Oostpoort is gebeurd is moeilijk te achterhalen . Zeker is het dat in 1671 de valbrug van de Brugse Poort over de hoofdgracht nog bestond .

Over het verder bestaan van de poort zijn geen gegevens voorhanden , zij zijn bij de archiefbrand van 1731 verloren gegaan . Ik ben de mening toegedaan dat deze poort tussen 1675 en 1680 afgebroken werd . Men is immers in 1666 tot de bouw overgegaan van een nieuwe Blokpoort naar het veel latere Vuurtorenplein . De poort , de " Noordpoorte " , later de " Secourspoorte van den Noordt " geworden , maakte het verder bestaan van de Oostpoort overbodig .(1)

 (1) - Er blijken dus toch plans te bestaan waarop de Oostpoort te zien is .

Ten slotte : Ook hier zijn de personages nogmaals gewijzigd . De heren zijn van hun paard afgestegen , mevrouw is naar huis gereden en de koe werd naar haar bilk gevoerd . Neptunus is aangekomen .

En de Maagd van Vlaanderen ? Zij heeft de leeuwenvlag thuis gelaten en BOUTTATS heeft , met onbewust profetisch gevoel , van haar een kruipdier gemaakt die geknield voor de vreemde heersers ligt . Tussen de armen waarop ze steunt ligt het schild met de Leeuw .

En dat is dat !

Richard Verbanck

Daniël Farasyn

§§§§§§§
 §§§§§
 §§§
 §